

*Огуй О. Д.,
Галіна А. І.
(м. Чернівці)*

ЦІЛІСНИЙ ПІДХІД ДО РОЗУМІННЯ І НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Пам'яті А.К. Корсакова присвячено...

Анотація. На основі кореляції основних принципів мови та методики іноземної мови (пропонуються методи функціонального конструювання і метод перетворення на основі ситуативного вживання висловлювань із людських (жартівливо-ігрових) чи «реальних» текстів.

Ключові слова: голістично-модулярне розуміння мови, синергетика; цілісне викладання; функціональне конструювання.

На підставі розуміння мови як універсальної знакової системи, антропоцентричного підходу до неї і новітніх результатів експериментальних досліджень мова постає як відкрита голістично-модулярна система, що завдяки мінливій людській діяльності характеризується синергією, ергодичністю, симетричністю, самоорганізацією (Ф. Мозер; Г. Хакен, І. Пригожин та ін. [13]). Іншими словами, мова як засіб комунікації — це цілісна (голістична) система, що складається з окремих модулів (фонетичних, лексичних, граматичних, текстових та ін.), організованих начебто за різними принципами, але цілісно взаємопоеднаних між собою. Саме модулярно-фрактальні підсистеми, завдяки синергійній кооперації творять цілісність мови, перевищуючи її сумарні властивості [3, 22; 9; 11]. Актуальним завданням сьогодення постає застосування цього підходу до розуміння та навчання мови [16; 20], що, попри цікаві спроби деяких методистів «навчити мислити іншою мовою» [1; 12; 19], залишається лише «протоколом добрих намірів» без визначення практичних механізмів. Зупинимось саме на них, враховуючи наявні напрацювання.

Синергетика, спрямована (за принципом «все взаємопов'язано») на встановлення взаємодій на стику між науками (як, наприклад, лінгвістика — фізіологія — психологія — педагогіка — дидактика), використовує перенесення методів та моделей з однієї науки в інші для розуміння його цілісності. Це, на нашу думку, має стосуватися й теорії сучасної лінгвістики (у поєднанні

з практикою — методами навчання). Враховуючи цілісність як характерний стан систем(и), слід очікувати, замість звичного аналітичного членування, й спроби звернення до синтезування результатів аналітики. Цілісне (голістичне) розуміння мови постає основою для нового розуміння методики навчання іноземних мов. Методика — наука прописова, тому повинні бути єдині, значною мірою загальнообов'язкові принципи функціонування мови та методики навчання іноземної мови як засобу спілкування, обґрунтовані лінгвістично. Взаємозв'язок цих принципів чітко виразив свого часу методист-англійст І.А. Галін, розглядаючи основні риси мови (рідної та іноземної) як природного явища. Саме цей взаємозв'язок, на слушну думку дослідника, зумовлює основні принципи методики навчання іноземної мови як засобу спілкування (мовлення мовою) [4, 140; 5; 6]:

Основною метою при практичному навчанні мови постає вміння як мислити мовою, так і вміння оперувати нею: тобто читати і писати іноземною мовою, слухати (на початках й аудіотексти), опрацьовувати зоровий матеріал (у т.ч. на початках і відеотексти, комп'ютерні навчальні програми), спілкуватися мовою залежно від комунікативних потреб і ситуацій. В основі цих умінь, за висловлюванням Г. Пальмера [18, 107, 156], лежить злиття символу з символізованим. Знати мову — це значить мислити мовою: «важко уявити собі при раціональній постановці викладання іноземних мов — писали О. І. Смирницький та О. С. Ахманова, — такі заняття, які не були б спрямовані на якнайшвидше встановлення необхідного зв'язку між мисленням і мовою» [13, 48]. Ці міркування підтримав у науковій дискусії Б. В. Беляєв [2, 94-95], який у науковій дискусії, спираючись на вчення І. П. Павлова, наголосив на залежності мови і мовлення від «другої сигнальної системи» (розрядка наша — О. О., А. Г.).

Здатність мислити мовою не знаходиться у функції від будь-якого мовного мінімуму, тому існує можливість з самого початку користуватися

Основні риси мови	Основні принципи методики іноземної мови
I. Система звукових сигналів,	I. Практичне вивчення мови як засобу спілкування незалежно від цілей навчання повинно починатися з навчання мови в її основній звуковій формі, тобто має мати місце усне передумання. II. Практичне володіння іноземною мовою вимагає перебудови психофізіологічної бази мовленнєвої діяльності — мовного апарату, вимагає постійної дидактично спрямованої мовної практики.
II. за допомогою якої здійснюється спілкування через словесний обмін думками,	III. З самого початку потрібно домагатися такого міцного злиття між новою звуковою оболонкою і думкою, яке б виключало посередницьке застосування рідної мови як знаряддя передачі думки.
III. що відбивають певні ситуації.	IV. Мовленню на іноземній мові потрібно навчати на типових ситуаціях, реально представлених або зображених за допомогою різних засобів ситуативної наочності.

мовою як знаряддям думки [4, 132]. Передові вчителі школи та викладачі вузів завжди розуміли необхідність встановлення міцного злиття між новою звуковою оболонкою (що позначає) і думкою (означуваням), і добивалися того, щоб їхні учні та студенти мислили іноземною мовою [1, 32; 5; 6]. Для цього педагоги комбінували методи і прийоми в практичній роботі, але тим не менше дотримувалися загальнообов'язкових вихідних принципів, фундаментальних для їх діяльності. До цих принципів належали усне випередження навіть при навчанні читання (як головної мети навчання); гімнастика органів мовлення; автоматизація граматичних навиків. Виконання цих вимог призводять до гарних результатів навчання іноземної мови — оволодіння практичними навиками комунікації.

При цьому, у процесі викладання іноземної мови, як правило, навчають мовним аспектам (лексиці, граматиці, фонетиці) в комплексі мовних одиниць на основі підготовчих мовних вправ і власне-мовних. Проте, на думку багатьох, у т.ч. і Пальмера, донині «найбільше зло сучасного методу викладання ґрунтується на тому факті, що як метод творення конструйованого мовного матеріалу, чи не в якості єдиного вірного визнається метод граматичного конструювання, що розуміється як спосіб поєднання конструйованого (синтезованого) мовного матеріалу на основі правил словозміни, синтаксису, словотворення і «теорій написання творів з розміщених у пам'яті словникових слів» (тобто слів, які не мають граматичних закінчень і не відображають граматичних видозмін)» [Palmer, за: 8, 26, 25]. Визначаючи такий метод мовотворчості як процес «порочний і неприродний», Г. Е. Пальмер свого часу протиставив йому два інші, достатньо креативні способи застосування конструйованого (створюваного, синтезованого) матеріалу, що знаходяться в пам'яті. Це — метод функціонального конструювання (Ergonic Construction) і метод перетворення (Conversion).

Функціональне конструювання — це процес продукування висловлювання з мовного матеріалу, що знаходиться в пам'яті в цілісному вигляді і складається з двох та більше елементів: «більш-менш завершених речень» і «працюючих слів» (тобто одиниць мови, готових до використання, разом із граматичними закінченнями, з формами видозміни, а також у формі похідних слів або у формі складних слів), які можна назвати «функціональними заготовками» («ergons»).

Перетворення (Conversion) — це процес, в якому матеріал, що знаходиться в пам'яті, складається з систематизованого ряду речень, які повинні бути перетворені в інші форми за допомогою відповідних реченнєвих моделей різного роду (Palmer 1926 [8, 26]). У вузькому значенні речення — «одиниця повідомлення, яка будучи утворена за спеціально призначеним для цього граматичним взірцем, характеризується категорією предикативності (тобто категорією, яка цілим комплексом формальних синтаксичних засобів співвідносить повідомлення з означеністю/неозначеністю, часовим планом дійсності) і своєю семантичною структурою, яка проявляється системі формальних змін, та має власне комунікативне завдання» [14, 395]. Іншими словами, речення — особлива синтаксична конструкція, що має у своїй основі спеціальний абстрактний зразок («граматичний взірець»), організований за законами цієї мови і призначений для того, щоб служити повідомленням. Спеціальний абстрактний взірець простого речення, або, іншими словами, *структурна схема* (Н. Ю. Шведова) простого речення, або, за іншою термінологією, *модель* простого речення є мовною *універсалією*, тобто такою понятійною абстрактною категорією, яка є спільною для природних мов, оскільки за категоріями підмет і присудок співвідноситься з моделлю логічного судження: суб'єкт + предикат (підмет та присудок).

Тому вивчення лексики можна запропонувати за двома ключовими групами: підмета та предиката, що реалізуються в простому двоскладному реченні. Модель такого речення задає певну послідовність для своїх членів, що співвідносяться з цими двома групами, і традиційно позначається як «порядок слів» у простому реченні (Word Order in Simple Statements) [15, 13, 14]. У випадку, якщо підмет позначає виробника (суб'єкта) дії, названого присудком, а присудок співвідноситься з підметом і виражає його дію (СЕС 1987: 1216), можливі два варіанти моделі такого речення: 1а Підмет + Присудок (V f.); 1б Підмет + Присудок (V f.) + Доповнення (Наприклад, (1а) *They were talking*; (1б) *I could not hear the actors*; (1в) *I did not enjoy it*. Саме навчання правил конструювання такого простого двоскладного речення на основі соціально-мовних стереотипів (*Ordnung muss sein*; *keep smiling*; *numai bani s'ai*) та клішованих виразів (типу: *it takes me ... minutes to come there*) мають постати предметом вивчення. Ці «заготовки» (паттерни чи моделі) у перспективі варто подавати у відповідних таблицях та закріплювати через тренувальні вправи, що дозволять використовувати цей відносно цілісний матеріал чи більш-менш спонтанно конструювати нові речення.

Такі підходи спрямовані на цілісне навчання. При цілісному підході до навчання мови на відміну від комунікативного підходу (Communicative Language Teaching), змістовного підходу (Content-Based Teaching) і розмовного підходу (Talk-Based Language Teaching) увага фокусується на тексті (бажано, ситуативно спертому на аудіо- та відеосупровід) як на джерелі інформації. Текст виступає джерелом навчального мовного матеріалу, необхідного для розвитку всіх видів іншомовної діяльності: слухання, говоріння, читання та письма, які розглядаються «як частина всеосяжної філософії навчання і засвоєння, яка надає нового значення й певну мету таким видам діяльності» [19, 111].

На подібній основі в 1990-х рр. Б.С. Бергерон виділила чотири головні (хоча різнозначні) ознаки цілісного підходу до навчання мови: використання літератури; використання письма (як засобу закріплення) в процесі обробки інформації; стимулювання співробітництва серед студентів у процесі навчання; прояв уваги до студентів [16, 6-7]. Останні дві ознаки з перерахованих вище стосуються створення сприятливих умов навчання і загально-дидактичним принципам, слідувати яким необхідно для отримання позитивних результатів успішності серед студентів. Перші ж дві ознаки Цілісного підходу є специфічними: вони вказують на особливу роль друкованих матеріалів у навчан-

ні мови як засобу спілкування і нове значення та мету читання і письма як видів навчальної діяльності студентів, що мають бути компонентами підготовки студентів до усних видів роботи в аудиторії — говорінню і слуханню. В нинішніх умовах бажано доключити до цих вимог ще й застосування аудіо- та відеопрограм, публічних дискусій (для визначення і застосування новітніх кліше), що стають вимогою сьогодення.

При цілісному підході особливу увагу варто надати вибору цікавих за змістом, людичних (жартівливо-ігрових) чи «реальних» текстів (real texts of high interest)-матеріалів, що відображають «реальний світ» («real-world» materials), одним з яких є літературний текст, що «виникає в результаті бажання автора спілкуватися з читачем» [19, 110]. При цілісному підході до навчання «як рідної, так і другої досліджуваної мови» на перший план висувається першорядна важливість для студентів мати можливість здійснювати свідомий *вибір* за своїми схильностями, бо «без здатності вибирати ... матеріали ... студенти не можуть використовувати мову для своїх власних цілей» [20, 523, 526].

Читання текстів має «реальне спрямування» на розуміння їх змісту і, в перспективі, на складення письмової основи у вигляді запитань і мікротекстів по тексту для участі в усній аудиторній роботі. Саме реальна мета — участь у розмові з утримання пройденого тексту у формі питань і відповідей і у формі переказу мікротекстів робить осмисленою письмову підготовчу домашню роботу. Текст, заданий студенту для читання, обробляється і конспектується студентом. Виконання цього виду письмових домашніх робіт для «реальної аудиторії» (writing for a real audience) [20, 110] передбачає подальшу колективну усну обробку досліджуваного тексту під керівництвом викладача, шліфування фрагментів у фонетичному відношенні.

Колективна усна обробка досліджуваного тексту в аудиторії під керівництвом викладача — ключовий вид усної роботи в аудиторії, що вимагає концентрації уваги всіх студентів на утриманні обговорюваного матеріалу. Метою такого виду роботи є обговорення змісту тієї чи іншої екстралінгвістичної *ситуації*, і в процесі такого усного обговорення тексту через висловлювання на перший план виступає питання про те, якою мірою відповідь студента відповідає фактам, викладеним у тексті, а також, якщо це літературний текст, яке ставлення студента до викладених подій і ситуацій. У такий спосіб через формулювання висловлювань здійснюється навчання словесному мисленню, що є специфічним завданням щодо навчання іноземної мови. Висловлювання є комбінацією якогось числа знаків, що будується (навколо

груп підмета та присудка) за певними зразками — моделями типових речень, виявлених у реальних текстах. Висловлювання на задану ситуацію, актуальну чи особливо характерну для мовця (щодо типу захоплень, спеціальної підготовки), має стати предметом особливого вивчення.

Оптимальною формою презентації висловлювань виступає текст. Серед літературних текстів, на нашу думку, найважливіше місце займають тексти драматургії, де залежно від ситуативних умов проявляються стандартні кліше запитань та відповідей. Інсценування драматичної вистави, при застосуванні відеотекстів та під контролем досвідченого педагога, сприятиме автоматизації навиків ситуативного ужитку цілісних фраз як реакцій на стимули, а звідти й формування словесного мислення іноземною мовою (мовами).

При цілісному підході до навчання іноземної мови в якості основної мети навчання висувається вміння користуватися мовою як засобом спілкування в усній та письмовій формах. Природна мова і в усній, і в письмовій формі постає соціальним засобом фіксації, збереження і передачі інформації, засобом створення, подання та передачі знань. Істотною властивістю природної мови — бути засобом спілкування, засобом отримання і передачі знань — залишається незмінною, незалежно від того, в якій формі надходить інформація: в усній формі або письмовій, хоча форма усної чи письмової презентації може бути істотно відмінною як синтактично, так і за добором лексико-стилістичних засобів. «Вживання мови відбувається завжди у соціальному контексті, і це може бути застосовано як до усної форми, так і до письмової форми мови, як до вживання першого (рідної), так і другої мови: «Language use is always in a social context, and this applies to both oral and written language, to both first and second language use» [20, 523]. Соціальний контекст визначає характер мовної ситуації та передбачає відповідні мовні реакції.

У такий спосіб цілісний підхід змінює як вихідні теоретичні конструкції: розуміння системи, структури, знака тощо, застосування методів їх дослідження, так і їх застосування в практиці викладання. Це, на нашу думку, можливо на основі синергійного розуміння системи за Н. Луманом, що базується не на теорії відкритих систем Л. фон Берталанфі, а на теорії самореферентних автопоетичних (звернених на себе та самоутворюючих) систем чилійських нейробіологів У. Матурана та Р. Варели. Мова, за цим підходом, постає подібною до операційної закритої системи організму як сукупності зчеплених самореферентних підсистем. У такий спосіб структурна дихотомічна концепція знака як єдність плану змісту

та форми, що не в стані пояснити чи донести до студента деякі прагматичні, когнітивно-дискурсивні феномени, має поступитися щонайменше трихотомічній концепції, де основу складе людина як деміург знакотворення [10].

На цих основах для лінгвістики в умовах перебудови парадигми постають чергові завдання — переосмислення традиційного підходу (від слова до тексту) на нове бачення (від ситуації до мовної реакції готовими шаблонами), а при сприйнятті повідомлення — модуляції сприйняття від тексту до словесної конструкції і знову до тексту. Тому кардинальної перебудови має зазнати теорія частин мови через теорію частин речення, що виконують відповідну функцію (І. Мешанінов; У. Енгель). На черзі й перебудова граматики — на рейках розмовної мови, лексикології — на когнітивно-прагматичній основі. На цій основі у перспективі можливе створення нової навчальної Е-лексикографії, базованої на типових колокаціях груп підмету / присудку та на стереотипних висловлюваннях (що мають постати обов'язковими додатками для алфавітно-ідеографічного словника).

Література

1. Беляев Б. В. Очерки по психологии обучения иностранным языкам / Б. В. Беляев. — М. : Учпедгиз, 1959. — 174 с.
2. Беляев Б. В. Научная дискуссия / Б. В. Беляев // Иностранные языки в школе. — М., 1954. — № 3. — С. 94-95.
3. Бутов В. Н. О некоторых проблемах синергетического анализа / В. Н. Бутов // Вісник Запорізького національного університету. — № 2. — 2008. — С. 19-23.
4. Галин И. А. Специфические основные методические принципы обучения иностранному языку как средству коммуникации / И. А. Галин // Поиски оптимальных методов обучения иностранным языкам. Материалы симпозиума. — Вып. I. — Воронеж : Изд-во Воронежского университета, 1968. — С. 109-158.
5. Галин И. А. Некоторые тенденции в современной методике преподавания иностранных языков / по материалам X-го международного конгресса лингвистов / И. А. Галин // Материалы Республиканской научной конференции по вопросам теории и методики преподавания иностранного языка. — Ташкент : Изд-во Ташкентского пед. института иностр. языков, 1969. — С. 44-45.
6. Галин И. А. Характер и содержание основных закономерностей усвоения языка / И. А. Галин // Actes du X-e Congres international des linguistes. — Vol. IV. — Bucarest : Editions de l'Academie de la Republique Socialiste de Roumanie, 1970. — P. 7.
7. Галіна А. І. Зв'язок теорії і практики в спеціальній підготовці вчителя іноземних мов / А. І. Галіна // Всесоюзний з'їзд працівників народної освіти і створення цілісної системи безперервної підготовки вчителів. — Чернівці, 1990. — С. 54-56.
8. Кириллова Е. П. Хрестоматия по методике преподавания английского языка. Статьи, выдержки, извлечения : учеб. пособие для студентов пед. интов по специальности 2103 «Иностранные языки» / Е. П. Кириллова, Б. Т. Лазарева, С. И. Петрушин. — М. : Просвещение, 1981. — 207 с.
9. Огуй О. Д. Пошуки методологічної та методичної основи для нової філології / О. Д. Огуй // Науковий вісник Чернів. торгів.-економ. інституту

КНТЕУ. — Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2005. — Вип. 2-3. Гуманітарні науки: філологія. — С. 145-152.

10. Огуй О. Д. Перспективні напрями теоретичних і прикладних досліджень ХХІ ст. / О. Д. Огуй // Проблеми та перспективи лінгвістичних досліджень в умовах глобалізаційних процесів. Матеріали ІІІ Міжнарод. наук.-практ. конф. 7-8 квітня 2011 р. — Тернопіль : Економ. думка, 2011. — С. 94-95.

11. Селіванова О. Лінгвометодологія — наукова парадигма — епістема / О. Селіванова // Науковий вісник Чернів. ун-ту. Слов'янська філологія. — Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2009. — Вип. 475-477. — С. 200-206.

12. Смирницкий А. И. О лингвистических основах преподавания иностранных языков» (проблема усвоения новой языковой системы в связи с вопросом об единстве языка и мышления) / А. И. Смирницкий, О. С. Ахманова // Иностранные языки в школе. — М., 1954. — № 3. — С. 41-51.

13. Хакен Г. Синергетика / Г. Хакен. — М. : Мир, 1980. — 408 с.

14. Шведова Н. Ю. Предложение / Н. Ю. Шведова // Лингвистический энциклопедический словарь / В. Н. Ярцева (ред.). — М. : Сов. энцикл., 1990. — С. 395-396.

15. Alexander L. G. New concept English: Practice and Progress. An integrated course for intermediate students / L. G. Alexander. — 2nd. Ed. — London : Longman Group Ltd, 1973. — 232 p.

16. Bergeron B. S. What does the term Whole Language mean? / B. S. Bergeron // Journal of Reading Behavior. — 1990, Nr. 22(4). — P. 6-7.

17. Moser F. Bewusstsein in Raum und Zeit. Grundlagen einer holistischen Weltauffassung auf wissenschaftlicher Basis / F. Moser. — Graz : Leykam, 1989. — 420 с.

18. Palmer H. E. This language-learning business / H. E. Palmer, H. V. Redman. — London—New-York—Toronto : G.G. Harrap and Company, 1932. — 218 p.

19. Richards J. C. Approaches and Methods in Language Teaching / J. C. Richards, T. S. Rodgers. — Second Edition. — Cambridge University Press, 2002. — 270 p.

20. Rigg P. Whole Language in TESOL / P. Rigg // TESOL Quarterly 1991, 25 (3). — P. 521-542.

Огуй А. Д., Галина А. И. Целостный подход к пониманию и обучению иностранному языку. — Статья.

Аннотация. На основе корреляции основных принципов языка и методики иностранного языка предлагаются методы функционального конструирования и метод преобразования на основе ситуативного употребления высказываний из людичных (шутливо-игровых) или «реальных» текстов.

Ключевые слова: холистическо-модулярное понимание языка, синергетика, целостное преподавание, функциональное конструирование.

Oguy O., Galina A. Holistic Approach to Understanding and Learning Foreign Languages. — Article.

Summary. Based on the correlation of the basic principles of language and methods of foreign language teaching, the article offers particular methods and techniques of Ergonic Construction and Conversion based on the situational use of the expressions taken from ludic or «real» texts (real texts of high interest).

Key words: modular holistic-language understanding, synergy, holistic teaching, teaching principles, methods of Ergonic Construction.